

Projev Václava Havla na slavnostní zahájení

(mluvené slovo se mohlo mírně lišit od tohoto textu)

Dámy a pánové, vážení přátelé,

srdečně vás všechny vítám na letošní konferenci Fora 2000 a pevně věřím, že čas, který tu strávíte, nebudete považovat za ztracený.

Vím sice o bezpočtu vážnějších problémů s lidskými sídly na této planetě – od chudinských slumů lemujících asijské či jihoamerické megapole až po města po zemětřeseních a povodních – začnu však dovolíte-li, trochu osobně: když jsem před mnoha lety jel autem z Prahy do naší venkovské chalupy ve východních Čechách, trvala cesta z centra města k tabuli, která označovala jeho konec, přibližně patnáct minut. Pak byly louky, lesy, pole a vesnice. Dnes jedu z Prahy toutéž cestou dobrých čtyřicet minut i déle, aniž někde poznám, jestli jsem město už opustil nebo nikoliv. To, co bylo donedávna jasně srozumitelným městem, ztrácí dnes své hranice a s nimi i svou identitu. Je to totiž obrostlé ohromným věncem čehosi, o čem nevím, jak to nazvat. Město tak, jak tomu slovu rozumím, to není, ba ani předměstí, a tím méně vesnice. Mimo jiné proto, že to nemá ani ulice, ani náves. Jsou to nahodile rozhozené ohromné přízemní velkosklady, průmyslové zóny bez průmyslu, supermarkety a hypermarkety, prodejny aut i nábytku, benzinové pumpy, stravovny, ohromná parkoviště, osamělé vysoké domy ke kancelářskému pronajmutí, skládky všeho možného i jakési soubory vilek, které si jsou sice blízko, ale přesto jsou beznadějně osamělé. A mezi tím vším – a to mi vadí nejvíc – jsou veliké kusy země, které nejsou ničím, to znamená ani loukou, ani polem, ani lesem, ani pralesem, ani smysluplným lidským osídlením. Občas lze v tomto těžko pojmenovatelném prostoru vidět architektonicky krásný či originální dům, ten je však jen oním proslulým kulem v plotě; není včleněn do žádných souvislostí, není ničemu blízko, ani ničemu daleko, prostě jen trčí. Čili: někdo trvale dopouští, aby naše města nekontrolovatelně likvidovala okolní krajinu, přírodu, tradiční cesty, aleje, vesničky, mlýny, klikaté potůčky a na místě toho všeho budovala jakousi gigantickou aglomeraci, která anonymizuje život, trhá sítě přirozených lidských společenství a útočí svým internacionálním uniformismem na všechnu jedinečnost, identitu či různorodost. A pokud se pokouší něco místního či originálního napodobit, působí to vesměs dost podezřele, protože se pozná, že jde o účelový falzifikát. Vzniká nový typ už dříve popsaneho existenciálního úkazu: bezbřehá konzumní kolektivita rodí nový typ samoty.

Z čeho vzniká a proč se dál a dál prohlubuje celý tento neblahý vývoj? Jak je vůbec možné, že člověk takto nesmyslně zachází nejen s krajinou, která ho obklopuje, ale se samotnou planetou, kterou je mu dáno obývat? Víme, že se chováme sebevraždě, a přesto se tak chováme. Jak je to možné?

Žijeme v první vskutku globální civilizaci. To znamená, že cokoli se na její půdě zrodí, může velmi rychle a snadno obepnout celý svět.

Žijeme ovšem i v první ateistické civilizaci. Tedy v civilizaci, která ztratila vztah k nekonečnu a věčnosti. Proto má u ní vždy převahu zisk krátkodobý nad ziskem dlouhodobým. Důležité je, zda se nějaká investice vrátí do deseti či patnácti let, méně důležité je, jak poznamená život našich potomků za sto let.

Nejnebezpečnějším rysem této globální ateistické civilizace je ovšem její pýcha. Pýcha kohosi, kdo je samotnou logikou svého bohatství veden k tomu, aby přestal ctít dílo přírody i našich předků, aby je přestal ctít z principu a ctíl je nanejevš jako další možný zdroj zisku.

A skutečně: proč by se měl developer namáhat se stavbou patrového skladu, s nímž jsou jen potíže, když může mít kolik chce země a postavit si tudíž jednopodlažních skladů kolik chce? Proč by se měl trápit otázkou, zda se jeho objekt hodí k lokalitě, kde ho staví, když k ní vede nejkratší cesta a je u ní možnost postavit ohromné parkoviště? Co mu je po tom, že mezi jeho stánkem a sousedním je stepní nicota? A co mu je konečně do toho, že z letadla vypadá město stále víc jako do všech stran metastazující nádor, k čemuž on účinně přispívá? Proč by se měl vzrušovat kvůli několika desítkám hektarů, které ukrajuje z půdy, kterou mnozí vnímají stále ještě jako samozřejmý rámec své domoviny?

Cítím za tím vším nejen globálně se šířící krátkozrakost, ale i nabobtnalé sebevědomí této civilizace, k jejíž bytostné výbavě patří i pyšná idea, že všechno víme, a to, co nevíme, se brzy dozvíme, protože víme, jak na to. Jsme přesvědčeni, že tato naše domnělá vševědoudcnost, zaštiťující se závratným vývojem vědy a techniky a vůbec racionálního poznání, nás opravňuje sloužit čemukoliv, co je prokazatelně účelné. Anebo co prostě přináší měřitelný zisk. Co způsobuje růst a růst růstu a růst růstu růstu, včetně růstu aglomerací.

S kultem měřitelného zisku, prokázaného pokroku a viditelné účelnosti mizí ovšem respekt k tajemství. A s ním i pokorná úcta ke všemu, co nikdy nezměříme a nepoznáme. Jakož i bolestivé tázání po nekonečnu a věčnosti, těmto donedávna nejdůležitějším horizontům našeho konání.

Úplně jsme zapomněli na to, co věděly všechny předchozí civilizace: že nic není samozřejmé.

Myslím, že nedávná finanční a ekonomická krize byla velmi důležitým a ve své nejhlubší podstatě vlastně velmi výchovným znamením pro soudobý svět.

Většina ekonomů se přímo nebo nepřímo spoléhala na to, že svět včetně lidského počinání je víceméně pochopitelný, vědecky popsatelný a tudíž předvídatelný. Tržní ekonomika a všechny její právní rámce počítaly s tím, že víme, kdo je člověk a jaké cíle sleduje, jaká je logika chování bank a firem, co dělá akcionářská veřejnost a co lze očekávat od toho či onoho subjektu či komunity.

A najednou bylo všechno jinak. Iracionalita se na nás šklebila ze všech burzovních tabulí či obrazovek. A i velmi fundamentalističtí ekonomové, kteří – jako intimní důvěrníci pravdy – byli se skálopevnou sebedůvěrou přesvědčeni, že neviditelná ruka trhu ví, co dělá, museli najednou doznat, že se této ruce nemohou než divit.

Doufám a věřím, že elity dnešního světa pochopí, co nám toto znamení říká.

Vlastně to není nic zvláštního, co by vnímavý člověk nevěděl dávno. Je to varování před nepřiměřeným sebevědomím a pýchou moderní civilizace. Lidské chování není úplně vyzpytatelné, jak si mnozí tvůrci ekonomických teorií a konceptů myslí. A tím méně počinání firem či institucí či celých komunit. Samozřejmě, že po této krizi se vynoří tisíce a jeden teoretiků, kteří dokonale popíší, jak a proč se co stalo a jak tomu napříště zabránit. Ale to nebude výrazem pochopení zprávy, kterou nám krize dala. Spíš naopak: bude to jen další výron onoho nepřiměřeného sebevědomí, o němž tu mluvím.

Chápu nedávnou krizi jako velmi malou a velmi nenápadnou výzvu k pokoře. Jako malou a nenápadnou výzvu k tomu, abychom nebrali všechno automaticky za samozřejmé. Dějí se a budou se dít divné věci.

Nepřipouštět si to, je cestou do pekel. Divnost, nesamozřejmost, záhada, nepředstavitelnost byly ze světa seriózního myšlení odsunuty kamsi do podezřelých kabinetů podezřelých lidí. Dokud nebudou osvobozeny a nevrátí se do našich myslí, nebude to dobré.

Moderní pýcha, o níž mluvím, se neprojevila v architektuře až v posledních desetiletích. Už v době meziválečné přece mnoho jinak skvělých avantgardních architektů sdílelo názor, že pouhá sebevědomá racionální úvaha může být klíčem k novému pohledu na lidské osídlení. A tak začali plánovat různá šťastná města s oddělenými zónami bydlení, sportu, zábavy, obchodu či pohostinství, všechno pěkně logicky infrastrukturně propojeno. Ti architekti podleli bludné představě, že je v silách osvětleného mozku vymyslet ideální město. Nic takového ale nevzniklo. Ukázalo se, že smělé urbanistické projekty jsou jednou věcí a život věcí druhou a že si život začasť vyžádá něco úplně jiného, než co mu architekti nabízejí, například městskou část jako prapodivnou propleteninu různých funkcí, kde je hřiště vedle vládní budovy a vládní budova vedle hospody a hospoda vedle činžáku a ten vedle parčíku. Po staletí žilo lidstvo v kulturotvorných civilizacích, což znamená, že osídlení mělo přirozený řád daný obecně sdíleným cítěním, díky němuž každý negramotný středověký kovář, měl-li ukout skobu, neomylně ukul skobu gotickou, aniž k tomu potřeboval učitele gotiky či gotické designéry. Civilizace designérů, v níž žijeme, je jedním z mnoha sekundárních důsledků právě oné novověké pýchy, kdy si člověk myslí, že všechno pochopil a může tudíž kompletně naplánovat svět.

Údiv a vědomí nesamozřejmosti jsou, domnívám se, jedinou možnou cestou z nebezpečného světa civilizační pýchy.

Copak je vůbec něco samozřejmého?

Údiv nad nesamozřejmostí všeho, co tvoří náš svět, je ostatně i prvním impulzem k otázce, jaký to má všechno smysl, proč to všechno je, proč vůbec něco je. To nevíme a nikdy se nedozvíme. Není vyloučeno, že to všechno zde je jen proto, abychom se měli čemu divit. A že my tu jsme jen proto, aby se měl kdo divit. Proč je ale vůbec zapotřebí, aby se někdo něčemu divil? A jakou alternativu má bytí samo? Vždyť kdyby nic nebylo, nebylo by ani nikoho, kdo by to zpozoroval. A kdyby nebylo nikoho, kdo by to zpozoroval, je velkou otázkou, zda by vůbec bylo či mohlo být samo nebytí.

Pouhých několik set světelných let od naší země se možná někdo na nás dívá dokonalým dalekohledem. Co vidí? Vidí třicetiletou válku. Už proto platí, že všechno tu stále je, že nic, co se stalo, se nemůže odestát a že každým svým slovem či pohybem děláme kosmos navždy jiným, než byl předtím.

Ať tak či onak, jsem si jist, že naše civilizace se bude řídit do katastrofy, pakliže se soudobé lidstvo nevzpamatuje. A vzpamatovat se může jen tehdy, když se utká s krátkozrakostí, tupým přesvědčením o své vševědoucnosti a nabobtnalou pýchou, které jsou tak hluboce zakotveny v jeho mysli a v jeho konání.

Je třeba se divit. A je třeba se trápit nesamozřejmostí věcí.

Věřím a doufám, že letošní Forum 2000 se bude zabývat nejen architekturou a urbanismem, které si vzalo jako své hlavní téma, ale i všemi jejich širšími souvislostmi. Co jiného by totiž mělo být velkou výzvou k úvahám o dnešním světě, než způsob, jakým člověk osidluje jedno z mnoha miliard vesmírných těles?

Děkuji vám za pozornost. Neberu ji jako samozřejmost.